

Laterální čtení aneb Kdo za tím stojí? [1]

Autor:

- [HUDEČEK, Ondřej](#) [2]

Číslo:

- [2022, ročník 31, číslo 1](#) [3]

Rubrika:

- [Trendy v knihovnách](#) [4]

Klíčová slova:

- [mediální gramotnost](#) [5]

V roce 2014 se americký psycholog Sam Wineburg rozhodl společně se svou tehdejší doktorandkou Sarah McGrewovou prověřit, jak vlastně lidé hodnotí informace dostupné na internetu¹. Konkrétně je zajímalo, jaké praktické postupy používají ti, které lze označit za „experty“ na posuzování důvěryhodnosti textů. Pro tento účel oslovili skupinu deseti historiků a historiček, působících na vysokých školách a univerzitách. Dali jim k dispozici dva texty z oblasti, která ležela mimo jejich expertní znalost (konkrétně pediatrie), a deset minut na rozhodnutí, který z textů je důvěryhodnější. K jejich velkému překvapení zhruba polovina z nich nedokázala po uplynutí času odpovědět.

Oba badatelé se sami sebe ptali, co způsobilo, že jinak velmi zdatní experti při tomto úkolu fakticky selhali. Vypozorovali, že hned sedm z nich strávilo celých deset minut pouze na dvou webových stránkách, které dostali zadané. Oba zdroje vypadaly na první pohled důvěryhodně (American Academy of Pediatrics, American College of Pediatricians), ale zatímco první z nich patří tradiční úctyhodné společnosti, druhý spravuje početně malá organizace s vyhrcořeně konzervativními názory na potraty a propagující „léčbu homosexuality“. To ale z jejich stránek ani zkoumaného textu nebylo jednoznačně patrné.

Pro kontrolu se Wineburg a McGrewová rozhodli zadat totožný úkol skupině profesionálních fact-checkerů. Ukázalo se, že všichni správně rozlišili, který text (resp. zdroj) je důvěryhodnější a proč. A zvládli to navíc v daleko kratším čase. Jak to dokázali? Díky tomu, že daný text nejprve zběžně přečetli a pak si otevřeli nové okno prohlížeče a okamžitě kontrolovali informace o uváděném zdroji. Poté se vrátili k výchozímu textu a u každé podstatnější informace celý postup znovu zopakovali. Na rozdíl od historiků, kteří četli „vertikálně“, tedy procházeli text podrobně odshora dolů, postupovali fact-checkeré „laterálně“ – otevírali si nová okna nebo nové panely prohlížeče. Jejich pohyb tudíž směřoval spíše do strany. Volili postup, který se ukázal nejen jako mnohem rychlejší, ale také spolehlivější.

Co je laterální čtení

Laterální čtení není žádná sofistikovaná metoda. Je to postup inspirovaný profesionály v oboru ověřování informací (fact-checking) a zní tedy logicky využívat jeho možností v náš prospěch v situaci, kdy zkoumáme informace, jež se k nám dostávají prostřednictvím internetu². Zásadním problémem však je, že se to stále neděje dostatečně často a že internetoví uživatelé tento jednoduchý princip nemají zažitý. Wineburg a McGrewová tuto skutečnost prokázali na příkladu profesionálních historiků; autor tohoto textu má podobnou zkušenost z workshopů zaměřených na

posilování mediální gramotnosti středoškolských studentů.[3](#)

Co nám přináší

Využití laterálního čtení má nezpochybnitelné benefity. Mezi silné stránky při evaluaci zdroje rozhodně patří, že šetří čas. Jako první zjišťujeme, kdo stojí za informací, kterou ověřujeme (autor, webová stránka), a zda je to zdroj důvěryhodný, pokud je pro nás zatím neznámý. Nemusíme tak zbytečně trávit čas se zdroji, které již byly prokazatelně vyhodnoceny jako dezinformační. Podobných kroků je třeba udělat hned několik. Jedním z prvních může být ověření důvěryhodnosti dané webové stránky. Korektní dokumenty zpravidla uvádí z jakých zdrojů vychází, a to nejlépe formou hypertextových odkazů. My se tu však nemůžeme zastavit, protože zbývá ještě ověření hodnověrnosti těchto odkazů. Teprve po tomto podrobném ověření důvěryhodnosti samotného zdroje je dobré se zabývat obsahem sdělení. Tím, že tento přístup nevěnuje tolik pozornosti obsahu, umožňuje zároveň lépe se vyhnout nástrahám konfirmačního zkreslení.

Srovnání laterálního čtení s dalšími postupy hodnocení důvěryhodnosti informačních zdrojů

Laterální čtení bývá svými zastánci často kladeno do protikladu k obecně využívaným postupům hodnocení důvěryhodnosti informačních zdrojů typu CRAP nebo SMELL testu. V praxi ale vždy hledáme vhodný nástroj pro daný účel. Někdy je výhodnější zvolit komplexnější test (např. v případě odborných textů, na nichž stavíme argumenty v kvalifikačních pracích), jindy postačí rychlá orientace ohledně důvěryhodnosti primárního zdroje zprávy, třeba u příspěvku na sociální síti, který nás vede na nám dosud neznámý zpravodajský web. Pokud však máme dostatek času a je pro nás z nějakého důvodu podstatné mít co nejúplnější informace, bude vždy lepší oba postupy kombinovat.

Zastavme se stručně u porovnání s CRAP testem. V základní verzi odkazují čtyři písmena ke čtyřem skutečnostem, které je třeba u daného textu zhodnotit. Jsou jimi aktuálnost, spolehlivost, autorství a zaměření (účel). Ke každé kategorii lze přiřadit i bodové hodnocení, výsledky sečíst a na základě výsledného hodnocení s textem dále zacházet jako s (ne)důvěryhodným. Problém může nastat v tom, že nás tato forma „checklistu“, kdy postupně procházíme baterii předem daných otázek, drží v rámci daného zdroje, který sice může vykazovat formální znaky důvěryhodnosti, ale fakticky má k důvěryhodnosti daleko. Právě na to poukázali Wineburg s McGrewovou na příkladu veskrze homofobní organizace, jejíž agenda se ale neprojevovala ve všech publikovaných textech. Checklisty tak spíše odpovídají logice světa tištěných zdrojů, protože jak ukazují profesionálové v ověřování informací, není důvod nevyužít fakticky nekonečné možnosti internetu, když už je máme k dispozici.[4](#)

Důležité je i umět dobře vyhledávat informace

Možnosti internetu ovšem nejsou samy o sobě řešením. Jiný výzkum z USA⁵ ukázal, že studenti, kterým je princip laterálního čtení vysvětlen, sice mnohem častěji než dřív dohledávají doplňující informace o zdrojích, které mají ověřit, texty čtou pomaleji a přistupují k nim s větší opatrností, ale zároveň nevyužívají pokročilejší techniky vyhledávání (např. booleovské operátory). Spokojí se již s prvními výsledky, které jim poskytne vyhledávač, a důvěryhodnost takto získaných informací si dále neověřují. Je tudíž zjevné, že společně s vysvětlováním principů laterálního čtení je zapotřebí předávat i znalosti o fungování algoritmů webových vyhledávačů (personalizace, reklamní sdělení apod.), výhodách i omezeních Wikipedie⁶ a také strategiích pokročilého vyhledávání. Bez toho zůstane přínos laterálního čtení pro ověřování důvěryhodnosti zdrojů a mediálních obsahů výrazně omezen.

*Pozn. red.: Tématu byla rovněž věnována pozornost na webináři [Sekce vzdělávání a školení \[6\]](#), která působí v rámci Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí (International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA). Tento webinář se uskutečnil 19. listopadu 2020 a zazněla na něm mj. přednáška Julie Biando Edwardsové výstižně nazvaná *From checklists to critical thinking: Updating information analysis in the age of fake news*:*

Použité zdroje

- [BREAKSTONE](#), Joel, Sarah MCGREW, Mark SMITH, Teresa ORTEGA a Sam WINEBURG. 2018. Why we need a new approach to teaching digital literacy. *Phi Delta Kappan* [online]. March 8, 2018 [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <http://kappanonline.org/breakstone-need-new-approach-teaching-digital-literacy/> [7]
 - [HOHLS](#), René, Glen WARREN a Catharine REZNICEK. 2019. Asking Questions and Lateral Reading: Keys to Media Literacy and Mastery. *EdTech Journal* [online]. Fall 2019, issue 3 [cit. 2022-08-04]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20201020053056/https://cite.org/page/Publications_fall19_4 [8]
 - [KOVAŘÍKOVÁ](#), Ludmila. 2020. Laterální čtení. *Spomocník* [online]. 27. 2. 2020 [cit. 2022-04-14]. Dostupné z: <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/22416/LATERALNI-CTENI.html> [9]
 - [MCGREW](#), Sarah, Joel BREAKSTONE, Teresa ORTEGA, Mark SMITH a Sam WINEBURG. 2018. Can Students Evaluate Online Sources? Learning From Assessments of Civic Online Reasoning. *Theory & Research in Social Education* [online]. Vol. 46, issue 2, s. 165–193 [cit. 2022-04-15]. Pro oprávněné uživatele dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00933104.2017.1416320> [10]
 - [ROTHSCHILD](#), Anabel, Emma LURIE a Eni MUSTAFARAJ. 2019. *How the Interplay of Google and Wikipedia Affects Perceptions of Online News Sources* [online]. [cit. 2022-04-14]. Předneseno v únoru 2019 na Computation + Journalism Symposium v Miami (Florida, USA). Dostupné z: https://annabelrothschild.com/documents/Rothschild_C+J_2019.pdf [11]
 - [WALSH-MOORMAN](#), Elizabeth a Kristine PYTASH. 2021. Making moves: Lateral reading and strategic thinking during digital source evaluation. *Journal of Media Literacy Education* [online]. Vol. 13, issue 1, s. 106–117 [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <https://doi.org/10.23860/JMLE-2021-13-1-9> [12]
 - [WINEBURG](#), Samuel S. 2018. *Why learn history: (when it's already on your phone)*. Chicago: University of Chicago. 240 s. ISBN 978-0-226-35721-8.
- 1. Viz [\[Wineburg, 2018\]](#).
 - 2. Viz blíže i [\[Kovaříková, 2020\]](#).
 - 3. Zkušenost potvrzují i další výzkumy mezi středoškolskými a vysokoškolskými studenty z USA, viz např. [\[McGrew, 2018\]](#) či [\[Hohls, 2019\]](#). Místo aby se studenti ptali, kdo za tím stojí, usuzují na důvěryhodnost zdroje na základě jeho samotného obsahu nebo ryze formálních náležitostí daného webu.
 - 4. Viz i [\[Breakstone, 2018\]](#).
 - 5. Viz [\[Walsh-Moorman, 2021\]](#).
 - 6. K roli první stránky výsledků vyhledávání (Search Engine Results Page, SERP) Googlu pro hodnocení důvěryhodnosti informací viz [\[Rothschild, 2019\]](#).

URL zdroje: <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2022-rocnik-31-cislo-1/lateralni-cteni-aneb-kdo-za-tim-stoji>

Odkazy

- [1] <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2022-rocnik-31-cislo-1/lateralni-cteni-aneb-kdo-za-tim-stoji>
- [2] <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/autori/hudecek-ondrej>
- [3] <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/prohlizet-cisla/2022-rocnik-31-cislo-1>
- [4] <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/rubriky/trendy-v-knihovnach>
- [5] <https://bulletinskip.osvobozena-knihovna.cz/vsechna-cisla/klicova-slova/medialni-gramotnost>
- [6] <https://www.ifla.org/units/set/>
- [7] <http://kappanonline.org/breakstone-need-new-approach-teaching-digital-literacy/>
- [8] https://web.archive.org/web/20201020053056/https://cite.org/page/Publications_fall19_4
- [9] <https://spomocnik.rvp.cz/clanek/22416/LATERALNI-CTENI.html>
- [10] <https://doi.org/10.1080/00933104.2017.1416320>
- [11] https://annabelrothschild.com/documents/Rothschild_C+J_2019.pdf
- [12] <https://doi.org/10.23860/JMLE-2021-13-1-9>